

ВИДАВНИЦТВО ОТЦІВ ВАСИЛІАН У РИМІ: СПЕЦИФІКА ВИДАНЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ РЕДАКЦІЙНО-ВИДАВНИЧОГО ПРОЦЕСУ

Микола Тимошик

*завідувач кафедри видавничої справи та мережеских видань
Київського національного університету культури і мистецтв,
д-р філол. наук, професор*

На основі опрацювання автором бібліотечних та архівних колекцій у Римі під час наукового стажування в Італії, зроблено першу спробу системного аналізу специфіки видань та особливостей редакційно-видавничого процесу Видавництва отців Василіан у Римі.

Ключові слова: *Видавництво отців Василіан у Римі, «Записки чина Св. Василя Великого», бібліотечна серія, «Українська духовна бібліотека», Іван Хоменко, Біблія, редакційно-видавничий процес, культура видання.*

On the base of library and archival researches in Rome the first attempt to apply system analysis to a study of editions and editorial and publishing activity of The Publishing House of The Order of Saint Basil the Great in Rome was made.

Keywords: *The Publishing House of The Order of Saint Basil the Great in Rome, «Proceedings of The Order of Saint Basil the Great», library series, «Ukrainian Spiritual Library», Ivan Khomenko, Bible, editorial and publishing process, culture publication.*

На основаних обробки автором бібліотечних та архівних колекцій в Риме во время научной стажировки в Италии сделана первая попытка системного анализа специфики изданий и особенностей редакционно-издательского процесса Издательства отцов Василиан в Риме.

Ключевые слова: *Издательство отцов Василиан в Риме, «Записки чина Св. Василия Великого», библиотечная серия, «Украинская духовная библиотека», Иван Хоменко, Библия, редакционно-издательский процесс, культура издания.*

Про Видавництво отців Василіан у Римі досі в Україні немає жодної ґрунтовної публікації. Натомість про науково-видавничу та просвітницьку діяльність Василіанського чину у Галичині кінця ХІХ — початку ХХ ст. маємо ґрунтовну дисертацію Мар'яна

Лозинського, захищену у Львові 2004 р. [15]. З огляду на це, багатогранна діяльність цього специфічного видавничого осередку саме в Італії є практично невідомою в Україні.

Завданням цієї статті є дослідити специфіку видань та особливості редакційно-видавничого процесу в цьому видавництві римського періоду його існування.

На початку варто коротко з'ясувати чи не визначальну типологічну характеристику кожного видавничого підрозділу — за приналежністю до видавця.

Дещо про чин св. Василя Великого. Йдеться про одну із наших спільнот Української греко-католицької церкви, яка традиційно в літературі називається *Чином Святого Василя* (офіційна назва — Василянський Чин св. Йосафата). Цей чернечий рух виник ще на зорі християнства (III ст.) у відповідності з Правилами святого Василя Великого. Організаційно оформився у 1617 р. за ініціативи майбутнього святого цієї церкви Йосафата Кунцевича та активної підтримки тодішнього київського митрополита Йосифа Рутського. Структурно український чин, що має центральний осідок у Римі (Головну управу), — поділяється на провінції, кожна з яких об'єднує залежні від місцевих єпископів монастирі. Про кількісний склад чину можуть свідчити такі дані. 1744 р., коли Папа Римський перейменував василіанську конгрегацію Київської митрополії на *Рутенський чин святого Весилія Великого*, йому було підпорядковано 195 монастирів, розміщених здебільшого на українсько-білоруських землях. Однак, саме тут василіани зазнали найбільших втрат. Для прикладу, після окупації цих земель Російською імперією ще в XIX ст. 89 монастирів чину були ліквідовані та передані Російській церкві [3]. Нині найбільша кількість монастирів чину припадає на Україну [29]. Затим, за кількістю, ідуть Бразилія, Канада, США, Аргентина.

Згідно зі статутом чину, видавнича та наукова діяльність є другим (після «плекання спільнотного життя задля власного освячення через виконання обітів і заповідей любові та задля спасіння ближніх») з-поміж чотирьох найважливіших завдань (третім і четвертим є, відповідно, душпастирство та робота з молоддю).

Віддавна мовою спілкування в таких монастирях є українська, а друкована продукція, яка також віддавна видається з грифом

цього чину — зазвичай українськомовна. В Україні найбільш відомою від XIX ст. є різноманітна література, зокрібно й світського характеру, двох друкарень отців Василіан — у Жовкві та Почаєві. Ці друкарні та їх видавництва вимушено не працювали лише в період перебування Галичини в складі російської та радянської імперій.

Українські василіани поселилися у Римі на постійно в 1639 р., коли отримали в дарунок від кардинала Антоніо Берберіні для «Руської Церкви» розміщену в центрі Рима церкву святих Сергія і Вакха [20]. Відтоді, на нашу думку, й варто вести літочислення створених ними рукописних і друкованих текстів. Якщо мати на увазі, що василіани заснували і перший український навчальний заклад у Римі (Колегію Св. Йосафата) та мали в своїх руках монастир у Гроттаферраті, то видану там друковану продукцію теж варто записати в актив василіан.

Здійснювану в Римі видавничу програму цього осередку можна поділити на такі складові: неперіодичне наукове видання «Записки чина Св. Василя Великого», серія «Українська духовна бібліотека», видання Біблії у перекладі Івана Хоменка. В такій послідовності і розглянемо специфіку цих видань

«Записки чина Св. Василя Великого»: римський період.

Стабільно, як окремий структурний підрозділ, Видавництво отців Василіан у Римі запрацювало із другої половини 40-х років минулого століття. Приводом для цього стала нагальна потреба відновлення «Записок чина Св. Василя Великого» — своєрідної візитівки української історичної науки, яку в усі часи прагнули стверджувати кращі науково-просвітні діячі чернечого ордену св. Василя. Перший випуск цього неперіодичного наукового видання вийшов у світ 1924 р. у Львові. Його ціллію було видання студій із різних галузей церковної історії європейського Сходу. Засновник — молодий отець Йосафат Скрутень, на той час бібліотекар Свято-Онуфріївського монастиря у Львові, девізом своєї редакторської діяльності взяв слова св. Василя: «Ті, хто пильно з кожної речі збирають користь, подібні до великих рік, яким з усіх сторін прибувають притоки» .

До 1936 р. у Жовкві було надруковано шість томів записок, кожен із яких складався з кількох частин. На жаль, підготовлені до друку наступні томи загальним обсягом понад 70 друкованих

аркушів назавжди втрачені для історії. Дослідник історії Чину отець М. Ваврик описує цей драматичний епізод з історії українського книговидання так: «Весь довголітній склад «Записок» був після несподіваної большевицької навали на Галичину у вересні 1939 року по-варварськи зліквідований враз з усім надбанням жовківської друкарні. Він сам [редактор о. Скрутень. — М. Т.] примушений рятуватися за границею від сталінських шиканів за посередництвом німецької репатріаційної комісії і не мав змоги взяти з собою навіть свого редакційного примірника» [2, с. 9].

Після Другої світової війни склалися об'єктивні передумови для формування в Римі нового редакторсько-видавничого осередку василіан: сюди з Галичини незабаром емігрували колишні працівники львівської редакції — отці Гліб Кінах, Теодосій Галуцинський, згодом і сам редактор Йосафат Скрутень. Поступово створювався новий науковий гурток із числа молодих українців, що здобував освіту в римських навчальних закладах, — Мелетій Войнар, Мелетій Соловій, Анастасій Великий, Севастіян Собол. Ці особистості й склали ядро нової редакції.

Розпочатий 1949 р. новий етап «Записок ЧССВ», виявився набагато результативнішим від львівського. Обсяг зробленого в Римі можна уявити передусім за кількісними параметрами. До початку 1990 р. тут вийшло у світ 10 томів «Записок», кожен із яких має від 500 до 680 сторінок. Якщо підрахувати обсяги усіх томів (деякі з них виходили і у Львові, кількома випусками), то маємо 7 273 сторінки добірного тексту, зверстаного на великий книжковий формат А-4.

Слід мати на увазі, що самі «Записки» — то лиш окрема секція друкарського доробку Видавництва отців Василіан у Римі. А всіх таких секцій було чотири. Окрім «Записок ЧСВВ», провадилися ще й такі серійні видання: монографії із східноєвропейської історичної проблематики у контексті української історії в серії «Праці» (58 томів загальним обсягом близько 12 тисяч сторінок); неопубліковані джерела з історії Української церкви та народу в серії «Документи з римських архівів» (12 томів, 52 частини загальним обсягом близько 19 тисяч сторінок). Такі обрахунки автор цих рядків здійснював за даними тринадцятого випуску Каталогу Видавництва отців Василіан у Римі 1990 р. випуску [29].

Таким чином, загальний обсяг надрукованих у Римі видань зазначених серій складає близько 58 тисяч сторінок. До цього обліку

не увійшли науково-популярні видання з історії, мемуаристики, біографістики міжвидавничої серії «Українська духовна бібліотека», позасерійні видання окремих книжок (таких було близько десяти назв) та вершинний твір цього видавництва — Біблію у перекладі Івана Хоменка, що мала кілька перевидань у великому подарунковому та малому форматах. Про ці видання йтиметься нижче.

Переміщення «Записок ЧСВВ» до Рима вплинуло не лише на зміну кількісних параметрів, а й на структуру видань, мову. Окрім української, стали появлятися статті італійською, англійською, німецькою мовами. Це викликано залученням до сформованого раніше кола авторів нових дослідників з-поза меж українських земель та розширенням географії розсилання нових чисел. Хоча кошти на друк видавці шукали винятково серед українців.

Про матеріальні засади видання наукових текстів на чужині залишив цікаві свідчення безпосередній учасник українського видавничого руху в Римі, представник молодшої генерації учених, отець А. Великий. Прочитуємо уривок із його міркувань щодо Божого Провидіння в друкуванні текстів на пам'ять грядущих поколінь: «Друга серія «Записок ЧСВВ» появилася друком повнотою засобами українських людей, які не були малі, і вони являються плодом української наукової ниви. Зокрема до видання третьої секції «Документів» не була вкладена ні одна чужа копія, і жодна чужа людина чи інституція не може підносити до них якихось претензій. Це також свідчення, яке уважасмо за потрібним подати, щоб заспокоїти і піднести на душі українську людину, яка зуміла відкласти відповідні їй потрібні кошти на цю благородну справу: пізнати краще свою минувшину і оцінити більш підхожо діла і заслуги предків» [4, с. 21-22].

Серія «Українська духовна бібліотека». Виданням нової серії книг під назвою «Українська духовна бібліотека» Видавництво оо. Василіан у Римі продемонструвало вміння об'єднуватися з іншими українськими видавцями на еміграції задля реалізації особливо важливих проєктів.

Розробники серії виходили з того, що після Другої світової війни постала гостра необхідність обороняти українську національну самоідентичність розсіяних світами мільйонів земляків. І залучати для цього слід було не лише громадські, культурні, наукові, а й передусім духовні чинники.

Справді, є рація в тому, що часто фахове видання чи пресовий щоденник про біжучі події не можуть мати такого впливу на свідомість відірваної від свого коріння людини, як книжка духовного змісту. Так виникла ідея заснування цієї міжвидавничої серії. Її підтримали такі ж українські василіанські видавництва в Канаді (Торонто), США (Нью-Йорк), Бразилії (Прудентопіль) та Аргентині (Буенос-Айрес).

Як ініціатори й координатори проекту, римські видавці взяли на себе основну частину його реалізації. Із 81 тому міжвидавничої серії 42 (більше половини) вийшли з маркою римського видавництва. Серія мала спільну для всіх видань форму розгорнутого титулу: лівий бік — італійською (відповідно в інших видавництвах — англійською, іспанською мовами), правий — українською. Спільно й реалізовували всі видання. Так, у віднайдених автором цих рядків каталогах римського видавництва за 1986 і 1990 рр. перелік видань «Української духовної бібліотеки» подається одним списком за хронологією випуску кожної книги у цих чотирьох видавництвах [28; 29].

Серію відкрила книга «*Великі люди*» римського видавництва. Тут розміщено 20 популярно написаних отцем Іринеем Назарком нарисів про найдостойніших ісповідників віри — представників різних національностей і країн. Це, зокрема, українець Павло Гойдич, французи Карло де Фуко, німкенья Августа Штайн, італієць Юрій Фрасат, австрієць Еме Дюваль, мексиканець Михайло Про, англієць Томас Мор, єврей Франц Верфель та інші. Спільне, що об'єднує цих особистостей, є те, що всі були апостолами правди і захисниками знедолених. Вони не набули статків, але завжди мали любов і прихильність оточуючих, а пам'ять про них і нині переживає час. Спонукою до прочитання цієї книги молодим і старшим читачам слугують ось ці слова автора з передмови: «Одною з чисельних причин, чому так шанують пам'ять великих людей, є виховна спонука, що міститься в правді староримського прислів'я: «Слова пролітають, а приклади притягають». Приклади живих великих людей притягають до великого, вони немов повторяють старогрецький заклик: «Великого бажайте!».. Хай же ці приклади великих людей потягають українських читачів до великого в житті, в змаганнях, в чинах, а в першу чергу, як казав великий Шевченко, «до Великого Бога!» [18, с. 7].

Осібнo виділяється із цієї серії цікавий видавничий проєкт, що починався із *щотижневих радіовисилань-бесід* талановитого богослова і ритора Анастасія Великого. Ці бесіди транслюватися від середини 60-х років минулого століття з Української редакції «Радіо Ватикану». Одна передача охоплювала певну драматичну сторінку зародження, ствердження та розвою на українських землях християнства. Йшлося в них про світлі й темні картинки з глибини віків, що засвідчували незнищенність народного духу, віковичне прагнення народу до своєї державної самостійної й національної самобутності. Радіопередачі викликали велике зацікавлення радіослухачів. Редакція стала отримувати листи з пропозиціями зафіксувати озвучені в ефірі сюжети в книжках. І такі незабаром з'явилися. До 1969 р. вийшло три томи книги «З літопису християнської України» з текстами 150 таких радіовисилань, що охоплювали період від зародження християнства до кінця XVI ст. У передмові від видавництва наголошувалося на актуальності цього видання в час, коли на українських землях більшовицька влада з новою силою насаджувала войовничий атеїзм, повсюдно закривалися церкви, чинився шалений тиск на будь-які прояви національного духу. Виділимо з цієї передмови такий абзац: «Передаючи цю збірку в руки сучасних українських читачів, у часи народного і церковного лихоліття, маємо надію, що й сьогодні гартом свого духу та своєю вірою він вистійть несахитно оте лихоліття, і тим разом для нього возсіяє світла Майбутність у своїй Хаті, де пануватиме своя Правда, і Сила, і Воля» [5, с. 6].

В середині 60-х років XX ст. видавництво виступило з важливою ініціативою видання для українського читача *матеріалів II Ватиканського собору*. Як відомо, цей Вселенський собор католицької церкви відбувався в Римі у незвично тривалий час — від 1962 по 1965 роки. На ньому було ухвалено низку дуже важливих для життя церкви і мільйонів вірян документів: чотири конституції, дев'ять декретів та три декларації. Йшлося про початок реалізації Ватиканом демократичних реформ як відповідь на виклики часу: агресивний егоїзм, розкладовий матеріалізм, релігійні непорозуміння, церковне роз'єднання. Серед важливих рішень собору — впровадження богослужіння національними мовами, зміни в літургійній практиці, відкритіша позиція у стосунках із вірними інших конфесій.

З огляду на те, що на всіх нарадах собору та в друкованих його документах вживалася лише латинська мова, його рішення для загалу української католицької церкви залишалися незрозумілими. Переклад українською мовою і видання всіх цих документів під назвою «Вселенський собор — Ватиканський II: Діяння і постанови» і здійснило Василіанське видавництво у Римі. Загалом матеріалів назбиралося на п'ять томів обсягом від 200 до 250 сторінок кожен. Останній том побачив світ 1966 р.

Не можна оминати в цьому огляді й «Бібліотеку наукових і популярних творів монахинь василіанок», яку фінансувала капітула римських василіанок. У підсумку цієї співпраці видавництво опублікувало три томи біографічних та мемуарних текстів: «Св. Василій Великий» М. Єроніма (у двох частинах), «Життя Св. Мокрини й історія розвитку перших монастирів Василіанок на Сході й на Україні» та «Погляд на історію та виховну діяльність монахинь василіанок» М. Цьоха.

Видання Біблії у перекладі Івана Хоменка. Найголовнішим виданням, за яке Видавництво оо. Василіан у Римі можна однозначно віднести до тих, які мають особливі заслуги в розвитку української видавничої справи в еміграції, є Біблія у перекладі Івана Хоменка.

Як відомо, Біблія є найголовнішою книгою світу, яка створювалася, переписувалася, перекладалася понад 1700 років представниками більше як 60 поколінь різних народів світу. За енциклопедичними даними, повний переклад Біблії здійснено більш, ніж 25-ма мовами світу; окремі книги Святого Письма перекладалися й 740-ма мовами та діалектами, що в цілому складає близько 1 000 перекладів.

Українцям упродовж тривалого часу не щастило мати повний текст Біблії, виданої літературною мовою. Спробу перекладу тогочасною галицько-українською мовою робив один із провідників національного відродження першої половини XIX ст. на західно-українських землях Маркіян Шашкевич. Однак, він помер у молодому віці, встигнувши перекласти лише дещо із «Псалмів» та Євангелія від Матвія і Марка. У другій половині XIX ст. зазнає невдачі спроба Пилипа Морачевського добитися дозволу Синоду Російської церкви на видання свого перекладу Біблії для населення підросійської України. Зрозуміло, що така заборона царського уряду була зроблена з політичних причин. І лише на початку XX ст.

українці отримали Святе Письмо в перекладі Пантелеймона Куліша та Івана Пулюя, однак, видання це здійснене у Відні і для вжитку у храмах на українських землях було заборонене. До того ж, науковий біблійний світ не визнав його канонічним.

У цілому на сьогодні маємо п'ять повних перекладів Біблії українською мовою. З великою перервою в часі після виходу у Відні 1903 р. перекладу П. Куліша, у Лондоні 1962 р. побачила світ Біблія в перекладі І. Огієнка (митрополита Іларіона). Це перша канонічно визнана і друга за порядком створення українськомовна Біблія, яка вживається відтоді серед православних українців в еміграції, а з 1991 р. — і в Україні. Третью вважається Біблія в перекладі Івана Хоменка, яка від 1963 р. є настільною книгою українських католиків. 1975 р. тодішній глава Української греко-католицької церкви Йосип Сліпий благословляє свого колишнього учня, ченця Рафаїла Турконяка на здійснення перекладу «Острозької Біблії» українською мовою. Ця складна робота розтягнулася на 30 літ. Вперше видана в Острозі 425 літ тому церковнослов'янською мовою, Острозька Біблія з'являється у світ у Львові 2006 р. в Турконяковому перекладі сучасною українською літературною мовою. Таким чином, вона стала четвертим перекладом. Є ще один, п'ятий, сучасний переклад Біблії — предстоятеля УПЦ Київського патріархату святішого Філарета. Однак, він здійснений не з оригінальних мов (старосєврейської чи грецькою), а з російської.

Важливо підкреслити, що до повного перекладу Івана Хоменка в українському католицькому світі здійснювалися неодноразові спроби перекладів окремих книг Біблії, однак у науковій літературі вони маловідомі. Так, на початку ХХ ст. у Галичині надруковано «Новий Заповіт» і «Псалтир» у перекладі греко-католицького священика і письменника Олександра Бачинського (Львів, 1903) та «Новий Заповіт» і «П'ятикнижжя» ще одного греко-католицького священика і публіциста Ярослава Левицького (Жовква, 1921). Від кінця 30-х до початку 60-х років справа перекладу активізується на еміграції заходами Михайла Кравчука, Теодосія Галущинського (Рим), Володимира Дзюба (Мюнхен). Однак із різних причин їхні оприлюднені у різний спосіб тексти не знайшли поширення й підтримки в проводу УГКЦ.

Такою є коротка історія питання. Та повернімося до особистості Івана Хоменка. Народився 1882 року (до речі, в один рік із

ще одним перекладачем Біблії Іваном Огієнком) у Вінниці в родині прихильників греко-католицької церкви. Освіту здобув у Київському університеті св. Володимира, а згодом — в університетах Відня і Рима. Там доля звела його з тодішнім предстоятелем УГКЦ митрополитом Андреем Шептицьким. Та зустріч визначила сповнення його подальшого житейського покликання. 1940 року, маючи 58 літ, досвідчений богослов приймає чернечий постриг (і знову — дивовижна паралель з Огієнком, який став ченцем того ж року і в такому ж віці).

Відтоді Іван Хоменко вступає до чернечого греко-католицького чину святого Василя Великого. Відтоді починається його найгодовніша всежиттєва праця над перекладом Біблії.

Назовні виглядає так, що Іван Хоменко мав найкращі умови для цієї праці. Як відомо, перший варіант перекладу Пантелеймона Куліша згорів на хуторі Мотронівка під чернігівською Борзною; Огієнко, як політичний емігрант, вимушено скитався зі своїми рукописами дорогами зруйнованої війною Європи, закопував результат своєї багаторічної праці на території одного з монастирів під Віднем, а потім продовжував свою працю вже у Вінніпезі як митрополит українських православних всієї Канади, і то вчорами, у вільний час, якого в нього майже не було.

Хоменко ж, маючи замовлення від проводу своєї церкви та отримавши достатні засоби для існування, усамітнюється для тихої праці у безлюдній частині острова Капрі. І проводить там безвиїзно... 20 років. Час від часу для надання консультацій до нього навідуються відомі біблієзнавці, знавці стародавніх мов, студенти-богослови з Рима. З постановням у Римі Видавництва оо. Василіан від 1949 р. організовується редакційний процес із підготовки рукопису до друку.

І тут для перекладача починаються несподівані митарства, які добре поспували йому здоров'я. Апробація рукопису проходить досить складно. Рецензенти щоразу надсилали нові й нові зауваження, побажання, рекомендації, які слід було, безумовно, виконувати. Якщо врахувати, що католицький біблійний канон залучає до богослужб значно більшу кількість текстів Старого й Нового Заповіту, ніж, скажімо, у протестантів чи православних, то мороки з уточненнями і поправками побільшало.

Після рецензентів із проводу церкви почалися тяжби з членами видавничої комісії та редакторами. Перекладач погоджувався не з усіма правками, за кожну довго, часто безрезультатно, боровся. Маємо рідкісний випадок, коли видавництво і автор мали досить серйозні розбіжності в погляді на якість запропонованого для друку тексту.

Вихід у світ цього насправду багатостраждального твору 1963 р. (на рік пізніше лондонського Огієнкового перекладу) з маркою Видавництва оо. Василіан у Римі застав Івана Хоменка в Канаді, у василіанському монастирі поблизу Мадери, куди він переїхав з острова Капрі, нервово виснаженим, після здачі до видавництва остаточно виправленого тексту. Знайомство із сигнальним примірником не принесло перекладачеві радості, а ще більше засмутило його. Як зазначав пізніше колишній ректор УКУ, доктор богослов'я Іван Хома, перекладач був переконаний, що і рецензенти, і члени видавничої комісії зіпсували його текст. У листах до кардинала Е. Тиссерана та інших високопоставлених осіб в Італії він писав, що василіани «зіпсували» його переклад..., що хотів би повернутися до Італії аби виправити помилки і перевидати свій переклад [11, с. 71]. До останніх днів свого життя (помер 1981 р. на тому ж острові Капрі, де провів 20 літ добровільного усамітнення; там і похований) від працював над другим, виправленим і переробленим, виданням Біблії, однак появи його в світ такі не дочекався.

Ще за життя отець Іван сильно переживав заборону користуватися Біблією у його перекладі на українських землях. Однак, він знав, що деякі священники рідної церкви в Галичині, відправляючи богослужби фактично в катакомбах, використовують нелегально передані з-за кордону примірники римського Святого Письма або поширювали її у фотокопіях. Читати Біблію у перекладі і Хоменка, і Огієнка в радянській Україні забороняла не лише влада, а й Російська церква.

Відомий український учений-богослов Дмитро Степовик вважає вихід у світ третього повного перекладу Біблії «подією всеукраїнського значення; ним користуються не лише греко-католики, але також частина православних протестантів; читачів приваблює манера викладу, гарна сучасна літературна мова, точність у передачі думок» [11, с. 72-73].

Для українських греко-католиків усього світу Святе Письмо Івана Хоменка й сьогодні вважається найавторитетнішим джерелом. Після першовидання його у 1963 р. Видавництво оо. Василіан у Римі тиражувало цю книгу кілька разів у двох варіантах — подарункову (позолочену) та звичайному, для широкого вжитку — як у церквах, так і вдома. Розпорядником авторських прав Святого Письма (так у греко-католиків прийнято називати Біблію), за якими видається дозвіл на кожне чергове його перевидання, відтоді став чернечий чин Василя Великого, член якого, отець Іван, увічнив цей чин та його видавництво в історії побутування текстів Святого Письма українською мовою.

Особливості редакційно-видавничого процесу. Аналіз змістової частини «Записок ЧСВВ» та визначення їх місця в українській історичній і церковній науці є завданням істориків. Ми ж звернемо увагу на редакторські та видавничі особливості підготовки до друку книг у цьому видавництві. Аналіз проведемо на прикладі однієї із серій «Записок» — наукових досліджень «Праці».

Як зазначалося вище, від 1949 по 1979 рр. у світ вийшло 40 томів цієї серії. Не викликає сумніву той факт, що довкола видавництва було зібрано когорту добре обізнаних із методологією наукової праці справжніх учених, які легко орієнтувалися у вироблених не одним поколінням дослідників вимогах до наукових текстів. Як також доконаним є і той факт, що такі тексти у редакційно-видавничому опрацюванні та поліграфічному оформленні мають досить високу культуру.

Феномен цього видавництва полягає в тому, що воно діяло не при науковій чи навчальній інституції, як це було у випадку з видавництвом Українського католицького університету в Римі, а як самостійний підрозділ українського монашого чину в еміграції. Однак, науковий рівень усіх видань та виконання їх саме з видавничого боку не може не викликати захоплення. Без перебільшення, за низкою складників культури книги (структура, службова частина, мовна грамотність, стилістика викладу наукового тексту, його складання, верстка, система покажчиків, додатків, посилань, зрештою, якість друку) василіанські наукові видання можуть і сьогодні слугувати для багатьох нинішніх «скороспіхів» українських видавництв своєрідним зразком високого професіоналізму й відповідальності його творців. Як і у видавництві УКУ, основну

редакторську роботу з підготовки тексту до друку тут виконували самі автори. Але це не значить, що рукопис направлявся для складання поза досвідченим оком редактора. Складний процес перетворення авторського оригіналу у видавничий проходив у відповідності з вимогами редакційно-видавничого процесу, виробленого ще на зорі друкарства.

Показовим у цьому плані є двотомне видання «Джерел і бібліографії історії Української церкви». Зазвичай у державних націях такі знакові дослідження, які на багато років стають авторитетним джерелом не лише для своїх, а й чужинських дослідників, виконуються окремими науковими інституціями. Тут цю роботу виконала одна людина — Ісидор Патрило. І справа не лише в значному обсязі результатів зробленого — понад 700 друкованих сторінок), а в умовах, масштабах, способі здобуття аналізованого матеріалу.

Для встановлення й опису будь-якого джерела, де тією чи іншою мірою йдеться про історію Української церкви, автор використав наявні на той час архівні колекції в Римі, а також іспанську, французьку, польську національні бібліографії. Щоб виконати таку масштабну пошукову роботу, треба, принаймні, добре знати ці чотири мови. У підсумку вийшло 1 400 назв із докладним описом кожної позиції за таким порядком: автор, назва, короткий зміст, обсяг, наявність покажчиків, рецензій, доповнень. Опис подавався тією мовою, якою створений документ. Це давало можливість передусім іноземним дослідникам, які цікавилися українською церковною історією, легко відшукувати інформацію із першоджерел, а не користуватися лиш окремими монографіями, об'єктивність і глибина висвітлення проблеми в яких нерідко залежали від наукового сумління автора.

На важливості включення до видавничої програми позицій із джерельних та бібліографічних матеріалів видавництво наголошує вустами самого автора: «Правдиве відтворення минулого, історії не є ніколи вільною поезією. Воно має об'єктивні корективи в джерелах, які до нас дійшли, а його об'єктивним мірилом є більше чи менше наближення до об'єктивної дійсності. Писані чи речеві джерела мають у цьому свою незаступиму вагу, а думки чи й обосновані здогади істориків цей процес відтворювання тільки наближають до більше чи менше досконалої форми, хоча вона ніколи не буде завершена» [19, с. VII].

Усі видання цієї та інших серій видавництва мають чітко відпрацьовану службову частину. Зазвичай розгорнутий титул подавався двома мовами: українською та італійською (або англійською). Складовими вступної частини були звернення до читача — від видавництва, від автора. Як і в будь-яких професійно зроблених наукових виданнях, тут зустрічаємо добре продуману систему покажчиків: іменних, предметних, географічних. Окремо — виданих кириличним і латинським шрифтом. У низці випадків, для полегшення орієнтації чужомовного читача, покажчики подавалися паралельно з українською також латинською транскрипцією. А, скажімо, в дослідженні Михайла Ваврика «Нарис розвитку і стану василіанського чина: XVII–XX ст.» українська топоніміка в покажчиках перекладалася польською, білоруською, литовською, латвійською, румунською, словацькою і латинською мовами. Чом не приклад для нинішніх видавців наукових видань, які зазвичай ігнорують такими «дрібницями», що, до того ж, збільшують собівартість видання.

Строге й винятково шрифтове оформлення обкладинок містить необхідні для бібліографічного опису надзаголовкові й підзаголовкові дані.

Незважаючи на обмежені можливості в пошуку потрібних шрифтів для складання окремих фрагментів текстів різними мовами та поліграфічної бази, видавництво не відмовлялося від додаткових деталей книжкових видань, які нерідко бувають складними для поліграфічного виконання і спонукають до неминучих додаткових витрат. Але у випадках, коли йшлося про надто важливі наукові видання, на це йшли свідомо. Такими додатковими деталями були, скажімо, вкладки. Цінна вкладка, для прикладу, віддрукована до згадуваної вже топографічно-статистичної монографії М. Ваврика. Це — карта василіанських монастирів України та Білорусі XVII–XX ст. Вона являла собою складений у кілька згинів (до формату книги) фізичний аркуш, задрукований з одного боку різноколірними топографічними позначками. Безумовно, це значно підвищило науковий рівень та затребуваність видання.

Висока культура друкарської продукції Видавництва оо. Василіан у Римі вбачається і в скромній оцінці своєї праці та толерантному зазиві читача до позитивної критики зробленого. Ось

два приклади: «Праця вимагала від автора багато труду, шукання, переглядання стільки книг; тому читачі це як слід зрозуміють та оцінять і дадуть вдячну позитивну критику того, що в книзі знаходиться, вибачаючи ненамірені браки чи розуміючи правильно те, чого в праці нема чи не могло бути» (З передмови видавництва до книги І. Партила). «В неодному випадку наші дати оснований чи касати монастирів та їхніх храмів не є певні, а то залишаються невідомі, без огляду на довголітні розшуки, і вимагатимуть дальших дослідів та поправок. І в тому напрямі наша праця хоче служити безпретензійним посібником...» (З післямови видавництва до книги М. Ваврика).

Видавництво отців Василіан у Римі можна вважати другим за вагомістю видавничим осередком після видавництва Українського католицького університету. Утворене по закінченні Другої світової війни, піку своєї діяльності воно досягнуло в 60–70-х роках минулого століття, збагативши полиці українського книговидання в діаспорі десятками вартісних з історичного боку новинок книгодруку.

Візитівкою цього видавництва є «Записки чина Св. Василя Великого» — неперіодичне багатотомне видання наукових праць, започатковане у Львові 1924 р. і перенесене до Рима 1949 р. До початку 1990 р. тут вийшло у світ 10 томів «Записок», що в загальному складає 7 273 сторінки тексту, зверстаного на великий книжковий формат А-4. Високий науковий рівень «Записок» віддавна забезпечив їм заслужене поважне місце в українській історичній і церковній науці.

Видавництво виступило координатором міжвидавничої серії «Українська духовна бібліотека». Із випущених 81 томів цієї серії 42 здійснено силами римських українських василіан.

Вперше надрукувавши 1963 р. «Святе Письмо» в перекладі Івана Хоменка, Видавництво отців Василіан у Римі відтоді вважається власником авторських прав на перевидання цієї книги. Цей переклад Біблії для українських греко-католиків у цілому світі вважається найавторитетнішим джерелом.

Усі видання цього осередку відзначаються високою культурою і належним рівнем редакторської підготовки.

1. *Барвінський О.* Пантелеймон Куліш та Іван Пулюй як перекладачі Святого Письма / *О. Барвінський* // Наша культура (Варшава). — 1937. — Кн. 4.
2. *Ваврик М., о.* До постановня першої серії «Записок» Чина Св. Василя Великого / *отець М. Ваврик* // *Analecta Ordinis S. Basilii Magni: Anno quinqua gesimovertene : catalogue.* — Roma : PP Basiliani, 1974.
3. *Василіани — Василіанки — Чин Святого Василя Великого* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://risu.org.ua/ua/index/resources/directory/>. — Назва з екрана.
4. *Великий А.* До генези другої серії «Записок ЧСВВ» (1949–1974) / *А. Великий* // *Analecta Ordinis S. Basilii Magni: Anno quinqua gesimovertene : catalogue.* — Roma : PP Basiliani, 1974.
5. Від видавництва // *Великий А. Г.* З літопису християнської України: церковно-історичні радіолекції з Ватикану / *Великий А. Г.* — Рим : Вид-во оо. Василіян, 1969. — 290 с.
6. Від редакції // *Вісті з Риму.* — 1963. — Чис. 1.
7. *Головин Б.* Федорончук Василь Лукинович / *Б. Головин, Б. Мельничук, В. Семак* // Тернопільський енциклопедичний словник : в 4 т. — Тернопіль : Збруч, 2008. — Т. 3 : П-Я. — С. 513.
8. *Горбач О.* Мовостиль новітніх перекладів Святого Письма українською народною мовою XIX–XX віків / *Олекса Горбач* // Науковий конгрес у Тисячоліття хрещення Руси-України : зб. Мовознавчої комісії. — Мюнхен, 1988. — Т. 1.
9. *Гудзик К.* Іван Хоменко — людина, яка все життя перекладала Біблію / *Клара Гудзик* // *День.* — 2007. — 6 квіт. (№60).
10. *Дзюрах Б.* «За виїзд українців за кордон несе відповідальність політична верхівка» / *Дзюрах Б., єпископ* // *До світла* (Рим). — 2011. — Серп.-жовт. (чис. 4 (109)). — (Передрук фрагмента інтерв'ю див.: *День* (Київ)). — 2011. — 30 верес.
11. *Жукалюк М.* Коротка історія перекладів Біблії українською мовою / *Жукалюк М., Степовик Д.* — Київ : Укр. біблійне Т-во, 2003. — 112 с.
12. *Інтернаціонал Свободи* // *Енциклопедія Українознавства : слов. частина / за ред. В. Кубійовича.* — Перевид. в Україні. — Львів, 1994. — Т. 3. — С. 880.
13. *Капраль М. М.* «Записки Чина Св. Василя Великого» / *М. М. Капраль, О. В. Ясь* // *Енциклопедія історії України / редкол.: В. А. Смолій* (голова) та ін. ; НАН України, Ін-т історії України. — Київ : Наук. думка, 2005. — Т. 3 : Е-Й. — С. 253-254.
14. *Кулик Т.* Свято останнього дзвоника та випуск / *Тетяна Кулик* // *До Світла* (Рим). — 2011. — Серп.-жовт. (чис. 4).

15. *Лозинський М.* Науково-видавнича та просвітницька діяльність Василянського Чину у Галичині (кінець XIX — перша половина XX ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / *Лозинський Мар'ян Володимирович* ; НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, Ін-т народознавства. — Львів, 2004. — 20 с.
16. Любий читачу (передова) // До світла (Рим). — 2001. — Листоп. (чис. 1).
17. *Набока С.* Як все починалось / *С. Набока* // До світла (Рим). — 2001. — Листоп. (чис. 1). — С. 24.
18. *Назарко І., о.* Великі люди: біографічні силуетки історії й сучасності / *о. Іриней Назарко*. — Рим : Вид-во оо. Василян, 1964. — 158 с.
19. *Партило І.* Джерела і бібліографія історії української церкви : у 2 т. / *Ісидор Партило*. — Рим : Вид-во оо. Василян, 1975. — Т. 1. — 376 с.
20. *Підручний П., о.* Василяни в Римі / *о. Порфирій Підручний* // Бібліотека і архів Головної управи Василянського (Рим). — Записка.
21. *Поточняк В., о.* Слово до читача / *о. Василь Поточняк* // Світло на чужих стежках : антологія творчості заробітчан. — Рим : Ред. журн. «Світло», 2005. — 268 с.
22. *Степовик Д.* Київська Біблія XVII століття. Дослідження нездійсненого біблійного проекту митрополита Петра Могили / *Дмитро Степовик*. — Київ, 2001.
23. *Тимошик М.* «Лишусь навіки з чужиною...»: митрополит Іларіон (Іван Огієнко) і українське відродження / *Микола Тимошик*. — Київ ; Вінніпег, 2000. — 560 с.
24. Українська мова на Римському державному університеті // Вісті з Риму. — 1964. — Чис. 3.
25. Федорончук Василь // Енциклопедія Українознавства : слов. частина / за ред. *В. Кубійовича*. — Перевид. в Україні. — Львів, 2000. — Т. 9. — С. 3491.
26. Федорончук Василь [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://uk.wikipedia.org/wiki/Федорончук Василь](http://uk.wikipedia.org/wiki/Федорончук_Василь). — Назва з екрана.
27. Хрестоматія української релігійної літератури. — Кн. I : Поезія / упоряд., авт. вступ. статті *І. Качуровський*. — Мюнхен ; Лондон, 1988.
28. *Analecta OSBM : catalogue*. — Roma, 1986. — N 12.
29. *Analecta OSBM : catalogue*. — Roma, 1990. — N 13.
30. *Catalogus Ordinis Basiliani Sancti Iosaphat*. — Romae, 2005.